

УДК 81. 27.

РАЗДЕЛ 1.

ЯЗЫК И СОЦИУМ: УСЛОВИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

*Балашенко И.В.**(Одесса, Украина)*МОВНЕ ПИТАННЯ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ РЕГІОНІ
(НА ПРИКЛАДІ ПРИДУНАВ'Я)

Картина світу, відображена в свідомості людини, являє собою вторинне існування об'єктивного світу, закріплене в певній матеріальній формі.

Мова через семантичну систему своїми засобами відображає єдину природу світу в концептуальній системі людини як універсальній понятійній системі, яка знаходиться у відношенні кореляції з реальним світом. Єдина семантична картина світу формується комбінаціями значень і мовних одиниць, які є специфічними для кожної мови [3, с.59-61].

Мовний простір ніби охоплює сферу культури зверху до низу: усі явища культури, усі акти людської життєдіяльності, усі пошуки людського духу так чи інакше виражені в мові; з точки зору філософії, мова може вважатися як першим, так і останнім елементом культури. Дійсно, «мова представляє собою систему звуків і знаків, виступає, перед усім, засобом комунікації людського спілкування. Однак вона являє собою і засіб мислення, «спосіб події», вираження різноманітних духовних потреб людини (суспільства)».

Природа мови за необхідністю (як і структура самої людини) включає в себе і природне, і соціальне, і духовне начало. В силу цього мова являється і вираженням свідомості, підсвідомого, елементів безсвідомого і зверхсвідомого.

Згідно європейської класичної традиції, починаючи від В.Гумбольдта, мова виступає як одна з вузлових форм культури, своєрідний засіб людського духу.

По М.Хайдеггеру, сутність мови (тайна з тайн) представляється як мова сутності. Мова має відкрито онтологічні основи людського буття. Мова була названа «домом бытия». «Язык-хранитель присутствия, насколько явь последнего вверена осуществляющему указанию сказа. Язык есть дом бытия, ибо в качестве сказа он — способ события, его мелодия» [8]. Всеосяжний характер мови, відображаючий усю повноту існування людини і народу, дозволяє з новою силою поставити проблему національної культури. Якщо мова іде про національну культуру, то можна стверджувати, що саме в мові фокусується, концентрується і соціальний досвід національного буття, і пам'ять народу та духовна самобутність етносу.

В одній з робіт В.А. Салеев довів систему основних духовних структур, які виражає мова як форма національної культури. Це:

- а) поняттєво-світоглядні структури, де як специфікацію культурологічної якості можна відзначити особливий характер світорозуміння, властивий даному етносу;
- б) чуттєво-емоційні структури, де як специфікацію слід зазначити своєрідний характер світовідчуження, властивий даному етносу;
- в) художньо-образні структури, що вміщують у себе й особливу систему творення і споживання художніх цінностей, і систему їхнього оцінювання, і сформовану систему художніх традицій, властивих даному етносу.

Ці специфічні особливості закономірно зростають при аналізі сфер прояву мови.

Національний характер і менталітет представляє собою як би конструкцію з двох взаємопов'язаних сосудів: риси і якості національного характеру дзеркально закріплюються в духовному обліку народу та «проростають». Звісно, всі ці процеси відображаються і закріплюються в мові.

Унікальність духовності кожного народу і обумовлює унікальність здобутих ним духовних цінностей, і дає привід вважати його існування необхідним, не менш історичним, ніж існування могутніх народів, які створювали могутні імперії, котрі силою підкорили їх погляди на світ і їх устрій життя. Духовний світ самого малого етносу являє собою необхідне доповнення, вносить нові барви в систему людської культури. Своєрідність національних відносин (культур), включаючи в себе як необхідність своєрідності національних мов, і створює те, що І.Гачев називає «возлюбленной непохожестью» народів, яка створює багатобарвну мозаїку духовного життя людства.

Життя народів містить в собі елементи і глибокої унікальності, своєрідності, і також елементи схожості на життєдіяльність інших народів (особливо, якщо останні живуть в однакових природних і соціальних умовах).

«... те, що ми оцінюємо народи незалежно від раси і кольору їхньої шкіри, а культури – незалежно від рівня їхнього розвитку, не є просто знак формальної до них поваги. Ця повага є визнання рівної цінності для майбутньої долі людства зусиль різних народів, що тим, насамперед, відрізняються один від одного, що реалізують у собі деяке невідмінне сполучення загальних для всіх народів фаз розвитку» [2].

В ході розвитку націй не тільки обновлюються, а й утворюються національно-специфічні риси й явища, відбувається збагачення одних націй за рахунок найкращого, здобутого іншими народами, за рахунок сумісних досягнень всіх народів і цивілізації в цілому. Розвиток націй – в їх зближенні, накопиченні загальних рис співробітництва, взаємозбагаченні, укріпленні дружніх відносин між націями; все це – взаємозв'язані процеси. Вони розвиваються під впливом загальних для всіх країн соціальних процесів.

В цій загальній картині, у поверненні до проблем ментальності важливе значення відводиться національній мові. За Гумбольдтом: «без мови немає духу – без духу немає мови». Продовжуючи цю лінію, А.А. Потебня поглиблює лінію зв'язку мови і духовного, взяту в психологічному ключі: «...форми творчої думки в мові відмінні від тих, які назвемо власне духовними. Мову і дух, узяті в змісті послідовних проявів щиросердечного життя, ми можемо разом виводити з «глибини індивідуальності», тобто з душі як початку, що робить ці явища й обумовлює їх своєю таємною сутністю»[6].

Тому необхідно визнати, що мовне будівництво у поліетнічній державі не повинно мати завершення: це процес без кінця, оскільки при демократичному і гуманістичному рішенні конкретних національно-мовних проблем обов'язково буде відбуватися перерасподіл функцій мов у суспільстві. Зрозуміло, що ментальність етносу може бути виражена тільки за допомогою національної мови.

Придунайський регіон характеризується досить складним етнічним та мовним складом населення, сформованим протягом століть у специфічних історико-політичних умовах. Всупереч ідеологічним, політичним, етнологічним негараздам, які спіткали етнічні групи

Придунав'я на їх історичному шляху, вони вижили, зберегли властиві їм особливості у мові, обрядовості, в сімейно-шлюбних відносинах, віруваннях, усній народній творчості.

Багатоетнічний склад населення Придунав'я був і залишається важливою ознакою його життя. Тут сплелися в єдине ціле процеси мовної та етнокультурної адаптації. Українці у складі населення регіону становлять 39,6%, росіяни -23,9%, болгари – 20,6%, молдаване – 12,5%, гагаузи – 3,6%, решта – представники інших національностей.

Використання української мови мешканцями різних національностей функціонує досить широко – від літературних варіантів до колажних. Цікава особливість мовленнєвої ситуації Придунайського регіону пов'язана не лише з тим, що частина мешканців називає рідними дві мови, але з тим, що національна мова не завжди усвідомлюється як рідна. Так, певна кількість етнічних українців Придунав'я вважає рідною російську мову. За даними анкетування, з 400 респондентів 110 – українці, 50 з них рідною мовою назвали українську, 50 – російську, 10 – російську та українську разом. Аналіз форм мовленнєвого етикету, засвоєного мешканцями Придунав'я, свідчить про те, що в регіоні наявна подвійна або множинна етнічна самоідентичність, самоідентифікація з окремим етносом, психологічна моральна амбівалентність.

Наявні відхилення від норм української літературної мови викликані впливом межуючих систем, утворених типів та форм національно-українського та українсько-національного полілінгвізму. Кожен з них по-різному фіксує ступені взаємного впливу традицій рідної мови та досвіду багатонаціонального мовлення, що вказує на наявність специфічного зв'язку мовного простору з національними відносинами.

Тільки наприкінці ХХ століття ми по-новому починаємо бачити особливу значущість мови як одиниці духовного збагачення нації (її культури). Нелегкий шлях розвитку як національної мови, так і вживлення державної мови у мовний простір будь-якого етносу потребує відповідності історичній і національній самосвідомості, національному характеру, ментальності етносу, традиціям його культури. Однак без такої взаємодії, без мовних запозичень не зможе повнокровно розвиватися культура народу; взаємодія мов виступає одним з самих вагомих способів збагачення та повнокровного розвитку держави, гармонізації національних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильчук Г.В. До питання про картину світу та про зв'язок мови й мислення // Мова і культура. – Київ, 2000. – В.2.
2. Гачев Г. Национальные образы мира. – М., 1998. – С. 19.
3. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. – М.: Наука, 1990. – С. 108.
4. Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993. – С. 272.
5. Поставалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 8-69.
6. Потемня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. – С. 38.
7. Салеев В.А. Язык в национальной культуре // Мова і культура. – К., 2000.

Поступило в редакцію 11.03.2002 г.